

Ștefan Lucian Toma, *Învățătura despre mântuire la Sf. Atanasie cel Mare și Anselm de Canterbury*, Prefață Bartolomeu, Patriarhul Constantinopolului, Ed. Andreiana, Sibiu, 2011, 260 p., ISBN: 978-606-8106-40-3

Lucrarea de față își propune să abordeze pentru prima dată în teologia ortodoxă românească, printr-o metodă comparativă, învățătura despre mântuire a Sf. Atanasie cel Mare, un Părinte din sec. IV – „prototip patristic” în demersul de înțelegere a credinței – și Anselm de Canterbury, Părinte latin din sec. XI-XII – „prototip al gândirii scolastice”. Scopul declarat al lucrării este ca, prin asumarea unei „memorii istorice oneste”, să fie regăsit liantul înspre unitatea eclesială a creștinismului de astăzi, liant care nu poate fi altul decât gândirea marilor Părinți ai Bisericii din toate timpurile și locurile (p. 11-12).

Într-o tratare în oglindă, autorul trasează contextul religios în care au trăit Atanasie și Anselm, principalele coordonate tematice ale operei lor și, în fine, învățătura lor despre mântuire. Astfel, primele două mari părți ale cărții sunt la rândul lor împărțite în alte trei mari capitole. În cazul Sf. Atanasie cel Mare, este trasat contextul sec. al IV-lea, „timp înnoitor al misiunii Bisericii prin jertfă” (p. 23 ș.u.). În cadrul acestui secol ce cunoaște o cultură creștină înfloritoare una dintre personalitățile providențiale a fost chiar Sfântul Atanasie, „istoria dogmei din sec. al IV-lea fiind practic identică cu istoria vieții sale” (p. 25). Prin viața și opera sa, el s-a dovedit a fi un „stâlp” al Bisericii vremii sale, ilustru reprezentant al tradiției teologice alexandrine (p. 30). Proeminența personalității sale și-a arătat adevărata măsură cu ocazia Sinodului I Ecumenic (Niceea, 325), căci Sf. Atanasie cel Mare a fost un campion al luptei împotriva lui Arie (vezi p. 36-51). În mod indirect, teologia trinitară atanasiană a combătut și alte erezii, cum ar fi apolinarismul, gnosticismul și sabelianismul (p. 51-61). Ducând o viață destul de furtunoasă, ce a cunoscut chiar și mai multe exiluri, Sf. Atanasie cel Mare rămâne un „deschizător de drumuri pentru teologia creștină din toate timpurile” (p. 65). Al doilea capitol al primei părți a cărții de față enumeră și analizează principalele coordonate ale teologiei atanasiene (p. 71-101): sinteza elenism-creștinism, prin asumarea cu discernământ a celui dintâi, tema creației, tema raționalității lumii, omul-ființă nemuritoare, tema îndumnezeirii ca scop al vieții creștine, monahismul și tema credinței ortodoxe ca teme al unității eclesiale. În fine, următorul capitol din prima parte, analizează pe larg învățătura despre mântuire în opera Sf. Atanasie cel Mare (p. 103-129). Meritul autorului cărții este acela că relevă principalele direcții pe care le urmează această învățătură; ea implică trăirea raționalității depline a făpturii în Dumnezeu, fapt ce are la bază lucrarea răscumpărătoare a Fiului lui Dumnezeu întrupat. Învățătura atanasiană despre mântuire se concretizează în trăirea unei spiritualități practice. Conlucrare a voinței umane cu harul divin, mântuirea este văzută nu ca rezultat exclusiv al iconomieii Fiului, ci ca împreună-lucrare a întregii Sfinte Treimi (p. 116). Acțiunea oamenilor posedă, tocmai în virtutea sinergiei harice ce duce la îndumnezeire, un caracter universal: ea se îndreaptă spre trei direcții, fiind vorba despre o cunoaștere deplină a sinelui, a lumii înconjurătoare și a lui Dumnezeu.

Personalitatea lui Anselm de Canterbury s-a manifestat pe fundalul Evului Mediu, veritabilă „răscruce a vremurilor” dominată de scolastică (p. 131-137). De altfel, el a și

fost numit „Părinte al scolasticii”, iar Karl Jaspers nu se sfa să-l declare „cel mai original gânditor al Evului Mediu” (vezi p. 137-138). Trecând peste aspectele biografice ale acestui „Doctor al Bisericii” (vezi p. 138-147), menționăm că datorită vigoriei și în același timp a subtilității gândirii sale, Anselm a fost supranumit un „Augustinus redivivus”. Opera anselmiană reprezintă un spațiu de întâlnire al teologiei cu filosofia și logica (p. 149-152). Anselm și-a adus o contribuție decisivă în celebra „ceartă a universalilor”, el fiind un adept al realismului (orientare conform căreia conceptele sunt reale, adică există prin sine, au substanțialitate). În aceeași măsură, el a fost implicat și în raportul dintre credință și rațiune, ceea ce a constituit problema esențială a scolasticii: în opinia lui Anselm, pentru cel care s-a întărit mai întâi în credință nu este nici un rău în a căuta să înțeleagă rațional ceea ce crede. Încrederea lui Anselm de Canterbury în puterea nelimitată de interpretare a rațiunii l-au și dus pe acesta la anumite scăpări: susținerea creației oamenilor ca și completare a numărului îngerilor căzuți, susținerea teoriei satisfacției și a învățaturii despre *filioque*. Toate aceste aspecte, împreună cu altele (starea inițială a protopărinților și căderea lor în păcat, argumentul ontologic al existenței lui Dumnezeu, mariologia, combaterea ereziilor monofizite și nestoriene, pnevmatologia și creația lumii din nimic), sunt expuse sintetic de către Ștefan Toma în cel de-al doilea capitol al părții a doua (p. 173-190). Cel de-al treilea capitol se concentrează asupra învățaturii despre mântuire în opera lui Anselm de Canterbury. Această învățătură coincide cu teoria satisfacției onoarea jignite a lui Dumnezeu prin păcatul strămoșesc. Ruptă de Persoana Duhului Sfânt, lucrarea mântuitoare a lui Iisus Hristos este înțeleasă în temeni juridici. Vorbim despre o viziune ce a devenit pentru multă vreme doctrina oficială a Bisericii Romano-Catolice, așa cum s-a stabilit prin *Decretum justificatione* la Conciliul de la Trent (1545-1563) (p. 200). Meritul autorului este acela că extrage și consecințele la nivel ascetico-spiritual al viziunii anselmiene (vezi p. 201 ș.u.).

Un alt merit al autorului este că, în partea finală a cărții (p. 209-236), reușește să realizeze în mod echilibrat o comparație a învățaturii despre mântuire a celor doi Părinți tratați anterior. Sunt astfel subliniate deopotrivă atât deosebirile, cât și asemănările între învățătura Sf. Atanasie și cea a lui Anselm. Prin apelul la teologi ortodocși contemporani – Dumitru Stăniloae, Christos Yannaras, Vladimir Losski sau Dimitrios Tselenghidis se relevă lipsa de conformitate a teoriei satisfacției juridice a lui Dumnezeu cu teologia ortodoxă răsăriteană (continuatoare a teologiei patristice). Această tratare se încadrează între poziția categorică a lui Ioannis Romanidis, care considera mare parte din gândirea anselmiană ca fiind „blasfemie”, și poziția mult mai permisivă a unui alt teolog grec față de aceasta, Ioannis Karmiris (p. 222-227). Cu acrivie sunt expuse atât deosebirile, cât și punctele comune ale celor două viziuni teologice („o chintesență a unei soteriologii comune atanaso-anselmiene” se regăsește la p. 234-235).

Lucrarea se încheie cu un scurt rezumat în limba engleză (p. 237-240) și cu bibliografia generală (p. 241-256). Valoarea sa survine din faptul că, fără a avea pretenția unei abordări exhaustive, reușește să valorifice gândirea unuia dintre marii Sfinți Părinți ai Bisericii Răsăritene asupra Jertfei mântuitoare, din iubire, a Fiului lui Dumnezeu, în opoziție cu învățătura eterodoxă despre jertfa lui Iisus Hristos spre satisfacerea dreptății divine, rănite de păcatul neamului omenesc. În același timp însă, Ștefan Toma nu ezită să

Recenzii

recunoască și elementele fundamentale comune ale celor două viziuni: „aceasta înseamnă că, dincolo de particularitățile fiecăruia, îi putem privi, atât pe Sf. Atanasie cel Mare, cât și pe Ansel de Canterbury, ca aparținând aceleiași Biserici Creștine Universale” (p. 19).

Dr. Ciprian Iulian Toroczka

Iovan Ianici, *Să fim oameni! Viața și cuvântul patriarhului Pavel al Serbiei*, trad. din limba sârbă de Ionuț și Sladjana Gurgu, Ed. Predania, București, 2011, 244 p., ISBN 978-606-8195-12-4

Volumul reușește în cele 244 pagini să respecte intenția anunțată de autor încă din titlu, sintetizând cu succes atât personalitatea cât și învățăturile unui patriarh aproape secular, care a trăit o viață și o arhipăstorire pline de tulburări. Autorul, ziarist al săptămânalului sârb NIN, fiind mișcat de persoana vrednicului de pomenire patriarh cu ocazia unor interviuri acordate de dânsul, a dorit să sublinieze în acest volum sfințenia vieții acestuia, apreciată atât de poporul pe care îl păstora cât și de conducătorii țărilor cu care Serbia se afla în război sau de întâi-stătătorii altor culte religioase. Volumul este structurat în 30 de părți precedate de un cuvânt de întâmpinare, ordonate după cronologia vieții patriarhului Pavle. Titlul ales de autor reflectă învățătura patriarhului Pavle care spunea „datori suntem să ne purtăm ca Oameni și în cele mai grele împrejurări. Nu este pricină, nici națională nici personală care ar putea să ne îndreptățească să fim neoameni” (p. 37).

Primele capitole alcătuiesc o scurtă biografie a patriarhului, începând cu tânărul Goiko, rămas orfan de ambii părinți, Ștefan și Ana. Crescut fiind de mătușă încă de mic, patriarhul avea să mărturisească ulterior despre dânsa că „...mi-aș dori ca atunci când voi muri s-o văd mai întâi pe mătușa mea și abia apoi pe ceilalți” (p. 13). Momentul apropierei de Biserică a venit după o educație creștină primită încă din pruncie și a avut o mare intensitate după terminarea ciclului primar școlar, când tânărul Goiko a fost trimis la o mănăstire, timp de o lună. Despre acel moment al vieții sale, patriarhul a mărturisit ulterior că „...cu toate că nu puteam înțelege totul din slujbele bisericesti, simțeam foarte aproape veacurile trecute și rugăciunile înaintașilor...deși pe atunci nici cu gândul nu gândeam că viitorul meu va fi legat de Biserică” (p. 13). După absolvirea liceului, tânărul Goiko s-a înscris la Seminarul Teologic din Saraiievo și apoi la Facultatea de Teologie din Belgrad. Retras din nou la o mănăstire, din cauze medicale, Goiko a fost nevoit să se ascundă în munți fugind de armatele bulgare ce nimiceau tot în cale, inclusiv așezămintele monahale. Ducând o viață împovărată de drastică ocupație străină, Goiko se îmbolnăvește de tuberculoză și în procesul de însănătoșire, aflându-se în mănăstirea Vuian, a decis să urmeze vieții monahale ca mulțumire pentru minunea vindecării sale. Călugărit fiind la mănăstirea Blagoveštenie cu numele de Pavle, a fost mutat ulterior la mănăstirea Racea care, deși oficial avea parte de disprețul poporului ateist, era în fapt foarte iubită de popor. Având hărnicia de a pune în valoare cele învățate în facultate, monahul Pavle a fost chemat preot și profesor la seminarul de la Prizren, cu recomandarea de a își desăvârși studiile la Atena. Întors de la Atena, a fost propus pentru treapta arhieriei pe seama Eparhiei Ras-Prizren, pe care a păstorit-o vreme de 33 ani. În acea vreme, statul încă prigonea cu asprime Biserica,